

TWEE EEUWEN MUZIEKGESCHIEDENIS EEN PLEIDOOI VOOR HET VERENIGINGSLEVEN

Tekst Hans Peters
Fotografie Regionaal Archief Tilburg
Tommy de Lange

Muziek is één van de gronden waarop mensen zich met elkaar verenigen. Ook in Tilburg gebeurt dat volop, op allerlei disciplines. Rock, jazz, klassiek, fanfare... Met **stadsconservator Petra Robben** doken we in de geschiedenis van de Tilburgse muziekverenigingen. Zij schreef de scriptie 'Een bezigheid van de burgers. Muziekverenigingen en civil society in Tilburg, 1750 – 1900.'

Stadsconservator Petra Robben

Leden van harmonie Orpheus, circa 1895-1896

Tilburg is altijd een bruisende muziekstad geweest. Wat ooit begonnen is met het elitaire muziekgezelschap Collegium Musicum, vloeide uit in een reeks harmonieën, fanfares en zangkoren voor de hele Tilburgse volksklasse. Eigenlijk zijn de handboog- en kruisbooggilden de eerste verenigingen. Die werden na de kruistochten opgericht om eigen volk, aard en cultuur te bewaken en te verdedigen. Tijdens de gildefeesten werd op trommel of hoorn gespeeld. Daar ligt in feite de oorsprong.

COLLEGIUM MUSICUM EN COLLEGIE

Petra: "De voorlopers van de muziekverenigingen waren het Collegium Musicum en het Collegie, kleine muziekensembles uit de 18e eeuw. Het Collegium Musicum was nogal elitair van aard: de deftige deelnemers (connaisseurs) hadden muziekkennis en componeerden hun eigen stukken. Het eerste Tilburgse Collegium Musicum was een initiatief van rijke lakenkooplieden en -fabrikanten. Ze gaven concerten in de 'Comedie', een zaaltje bij een herberg."

> "Het Collegie zit daar eigenlijk net iets onder", doceert Petra verder. "Het Collegie werd gevormd door muzikanten uit de burger-middenklasse. Zij bewezen de kerk muzikale diensten en lieten ook de lagere sociale klassen kennismaken met muziek. In Tilburg ging het bijvoorbeeld om de vrijdagavondconcerten van het kerkkoor van St. Caecilia, dat voor de kerkgangers van de Heikese kerk zong."

DE VERLICHTING

De 18e eeuw is de eeuw van de Verlichting. Een stroming die van enorme invloed was op politiek, kerk, kunst en wetenschap. Petra: "Verlichtingsdenkers als Kant en Rousseau bewogen burgers ertoe rationeel te denken, meer hun eigen verstand te gebruiken en hun oren niet meer alleen te laten hangen naar staat of kerk. De Verlichting diende als basis voor de maatschappij in de 19e eeuw, met de autonomie van de burger als centraal gegeven. Burgers richtten hun eigen verenigingen op, gingen zichzelf organiseren en ontmoetten gelijkgezinden. Het verenigingsverband, dat aanvankelijk was bestemd voor de elite, zou later in die eeuw ook voor de klassen daaronder gaan gelden. Een voorbeeld daarvan zijn de liedertafels, die vanaf 1830 opkomen: mannenzangverenigingen voor de middenklasse. Staat en kerk werden overstegen om de samenleving te verbeteren."

EERSTE MUZIEKVERENIGINGEN

"Tegen dat decor worden vanaf 1843 in rap tempo drie muziekgezelschappen opgericht in Tilburg", vertelt Petra verder. "De Sociëteit Philharmonie, De Nieuwe Harmonie en De Souvenir des Montagnards. De Sociëteit Philharmonie (gevestigd in een zeepfabriek) werd bestuurd door de Tilburgse elite: onder meer de zoon van de burgemeester en de zoon van oud-patriot Pieter Vreede maakten deel uit van dit gezelschap. De Nieuwe Harmonie had juist meer militaire invloeden. In 1843, tijdens het koningschap van Willem II, bleek dat er geen geld meer in de staatskas zat voor militaire muziekkapellen. Werkloze militairen vonden emplooi bij de harmonieën, zoals de Nieuwe Harmonie die door voormalig kapelmeester Korff werd opgericht. Het militaire karakter van De Nieuwe Harmonie komt onder meer tot uiting in de marsmuziek, in de uniformen en later - vanaf 1860 - in de koperen blaasinstrumenten. De Souvenir des Montagnards tot slot, was de eerste liedertafel van Tilburg."

EXAMENS EN BALLOTAGE

Petra: "In die tijd was het bepaald geen sinecure om toe te treden tot een gezelschap. Bij de Harmonie moest je eerst twee examens doen; daarna volgde nog een ballotage door de leden. En van samenwerking tussen de verenigingen was ook al geen sprake. De gebouwen

van de Harmonie in de Stationsstraat en de Souvenir des Montagnards in de Willem II-straat (het huidige pand van Cinecitta) lagen dan weliswaar op een steenworp van elkaar het verschil in rangen en standen was té groot om dingen samen te doen."

MUZIEK ALS HEIL VOOR HET VOLK

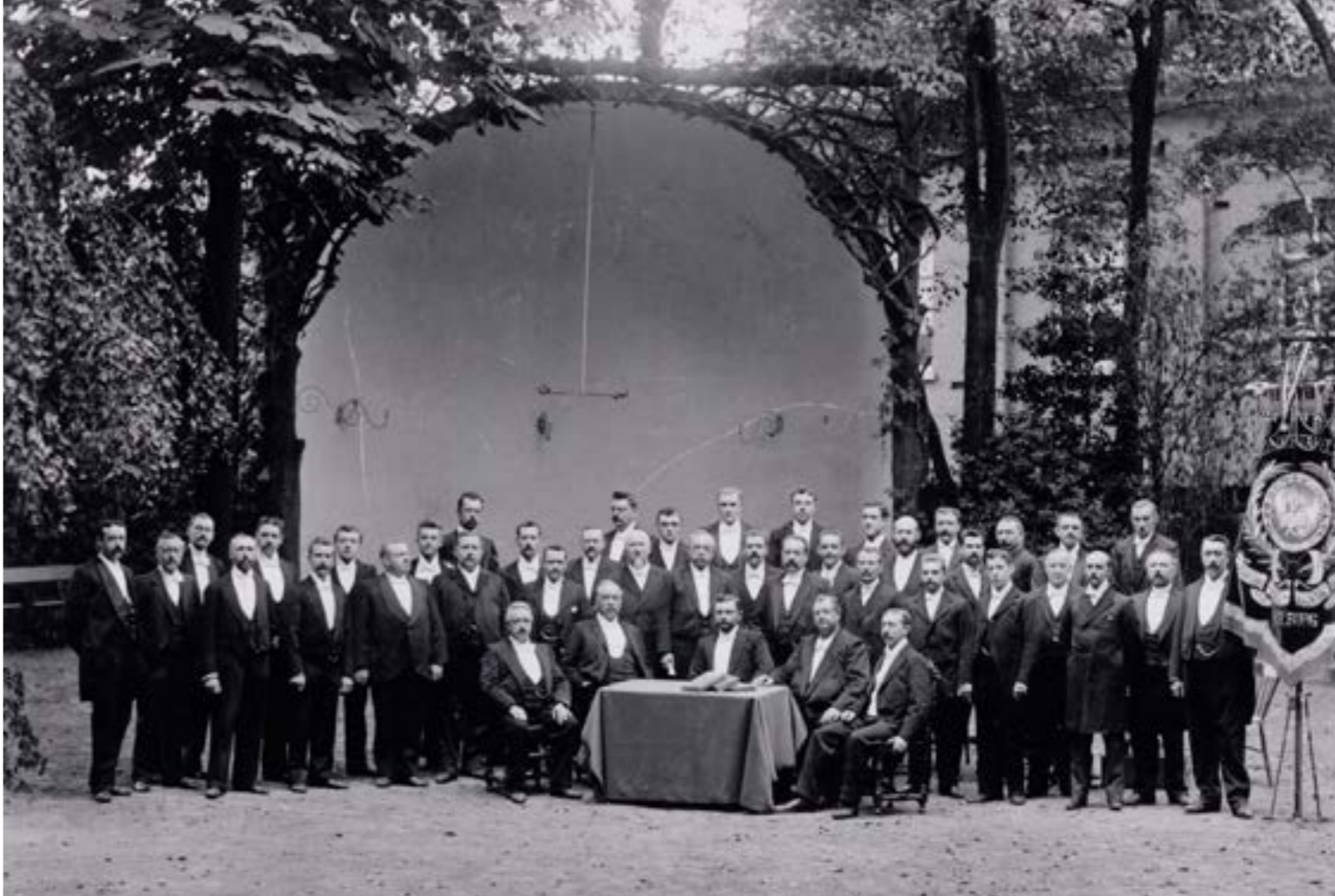
De 19e eeuw is ook de eeuw van de burger en de eeuw van de stoommachine. Net als in de rest van Europa groeiden in Tilburg de werkgelegenheid en de bevolking explosief door de industrialisatie, met name in de textielindustrie. Naast 't Heike ontstonden nieuwe wijken als 't Korvel, Koningswei en 't Goirke. Al die bewoners hadden behoefte aan (muziek)verenigingen. In 't Goirke startte muziekgezelschap Orpheus, bestemd voor welvarende ondernemers. In 't Korvel werd de liedertafel L'Echo des Montagnes opgericht en in de Koningswei Oefening geeft Kracht. Petra: "Vanaf 1860 zie je dat de werkende volksklasse steeds meer gaat participeren in opgerichte zang- en muziekverenigingen. Het zanggezelschap St. Caecilia haalde zijn leden bijvoorbeeld uit een andere laag van de bevolking dan het deftige Souvenir des Montagnards. Dat zie je ook terug in de namen van de verenigingen. Hadden ze eerst chique Franse namen, vanaf die tijd krijgen verenigingen ook Nederlandse namen zoals Oefening geeft Kracht en Uitspanning na Arbeid."

FANFARES

"Het is ook periode waarin de fanfares opkomen, zoals de 'Korvelse Harmonie', een afsplitsing van de L'Echo des Montagnes. Die fanfares liepen door de straten, bedoeld als heil voor het volk; om hen kennis te laten maken met muziek. Muziekverenigingen gaven ook steeds meer openbare concerten, bijvoorbeeld in de muziekkiosk op het Korvelplein of in het Wilhelminapark. De Harmonie bijvoorbeeld organiseerde bij hun vijftigjarig jubileum in 1893 een groots volksconcert op de Grote Markt. Voor de lagere stand was de straat, kiosk of café de plaats waar het muziekleven zich voltrok. Ook werden er benefietconcerten voor de armen gehouden."

INDUSTRIE, MARKT EN KERK

Er verandert veel onder invloed van de industrialisatie. Arbeiders krijgen bijvoorbeeld meer vrije tijd. En om die arbeiders aan de fabriek te binden en hen te 'beschaven', richten fabrikanten rond 1900 muziekverenigingen op, zoals het zangkoor van Besouw in Goirle of het bedrijfsharmonieorkest van Kessels. Ondanks de ongelijke positie en hiërarchische verhoudingen sloten arbeiders zich vrijwillig aan. Verschillende rangen en standen kwamen in de muziekverenigingen samen. Petra: "Muziekverenigingen van de middenklasse waren vaak gevestigd in openbare gebouwen, koffiehuisen,

Vijftigjarig jubileum van liedertafel Souvenir des Montagnards in de tuin van de sociëteit (1895)

herbergen of fabrieken. St. Caecilia repeteerde bijvoorbeeld in Den Olie, een olieperserij. Oefening geeft kracht in het koffiehuis van de Koningswei, terwijl het chique Souvenir een eigen gebouw met tuin had, met zelfs een concertnis; een soort schelp waarin concerten werden gehouden. De ondernemers die ruimte beschikbaar stelden aan de verenigingen, plukten daar de vruchten van: omzet en klantenbestand groeiden immers. In Koffiehuis Daniels aan de Goirkestraat kon Orpheus repeteren in een aparte zaal; na afloop speelden de leden een potje biljart."

Petra: "Waar voor 1870 de invloed van de kerk nauwelijks merkbaar was bij de verenigingen, veranderde dat in de jaren erna. Toen geestelijken zitting gingen nemen in de besturen van harmonieën, fanfares en koren. Hiermee zagen ze mogelijkheden om meer aandacht te krijgen voor kerk en geloof bij de middenklasse en arbeiders. Tilburg kreeg ook steeds meer parochiekerken. De leden van de kerkkoren bestonden uit ondernemers, winkeliers en ambachtslieden. Tegelijkertijd bemoeiden de geestelijken zich met het repertoire van de liedertafels. Opera's, toneelstukken, komedies en wereldse muziek werden als onzedelijk gezien. De stukken moesten een meer gewijd karakter krijgen en ontdaan worden van wereldse tooi. Pater van Mierlo speelde het zelfs klaar het trommelspel te verbieden. De stokken stonden symbool voor de mannelijke roede en het trommelvel voor het maagdenvlies."

DE SOCIALE COMPONENT

Doordat het muziekverenigingsleven ook van onderaf groeide, tiert het in de 20ste eeuw welig in Tilburg. Je ziet dat ook vrouwen mee mogen doen aan muziekverenigingen; in de 19e eeuw nog volstrekt ondenkbaar. Tijdens beide wereldoorlogen lag het verenigingsleven zo goed als stil, maar na de wederopbouw bloeiden de muziekgezelschappen weer op. En behalve het educatieve aspect wordt ook de sociale component steeds belangrijker.

Toch lijkt het animo voor deze vorm van verenigingen af te nemen. Jammer, want juist het sociale aspect van het wekelijks bij elkaar komen wordt door de leden van de muziekverenigingen als heel waardevol ervaren. Anno 2022 kent Tilburg nog een aantal muziekverenigingen zoals De Harmonie, De Souvenir en St. Caecilia. Kijk eens op hun websites of ga er een keertje langs.

<https://harmonieorkesttilburg.nl>

<https://kammermuzieksouvenir.nl>

<https://www.sint-caecilia.nl>

*Wil je de scriptie van Petra Robben graag lezen?
Mail dan naar dedraad@contourdetwern.nl*